DIN GUIDE TILL GOTLANDS VÄRLDSARV UPPTÄCK VISBY

Ursprungstexten publicerad i Haimdagar 2020 nr 5-6. Medförfattare Anders R Johansson.

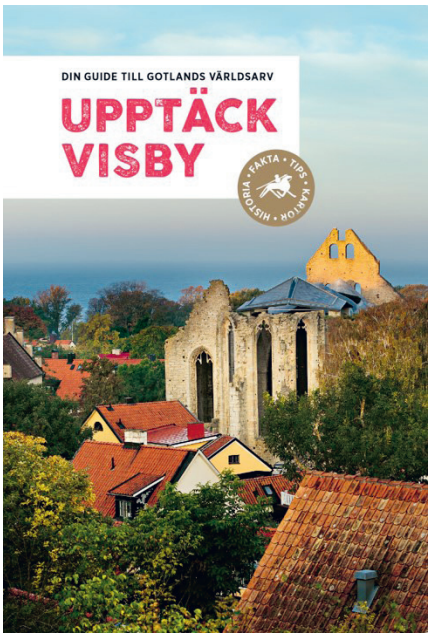

Av Lena Ideström, Anna Jutehammar, Lars Kruthof, Ulrika Mebus & Eva Selin. Fornsalens förlag 2019.

Att skriva en orienterande handbok för turister som täcker in över tusen års sammanhängande historia har sina sidor. Bland annat måste man ju välja ut vad som ska tas med och vad som kan förbigås.

Många gånger vet man att ”X” är en hel del äldre än första gången vi har ett känt omnämnande, andra gånger att ”Y” under tidens gång ändrat namn, men kanske inte riktigt hur. Desto viktigare då att en orienterande guide visar när bedömningen är säker och när man kan tolka olika. Ex v kan ju redan namnet Visby tolkas på två sätt, antingen som ”byn” vid ”Vi”, dvs den forntida kultplatsen (majoritetsåsikt), eller som byn vid ”vis”, ett markområde med mycket vattenrännlar (minoritetsåsikt). Såna frågor får här lämnas öppna. - Men vi har här funnit anledning att granska en del mer konkreta uppgifter i den av Gotlands Museum nyligen utgivna ”**Din guide till Gotlands världsarv UPPTÄCK VISBY**”. Dick Wase kommenterar därvid en rad uppgifter kring medeltiden och Anders R Johansson främst en del senare frågor.

Egentligen var inte avsikten att recensera denna skrift, men då Wase fick sig översänt en presentation i ”Gutabygd” av en person som undrade vad han tyckte om denna reagerade han på att presentatören skriver att bakom ”Din guide till Gotlands världsarv UPPTÄCK VISBY” står ”*namnkunniga skribenter knutna till Gotlands Museum, vilket garanterar god kvalitet*”. Det är inget klander av den som skrev presentationen, för man borde ju verkligen kunna förvänta sig att samma museum faktiskt skulle kunna prestera en bra produkt och personen ifråga tror säkert att det är så. Tyvärr så är detta emellertid inte fallet, vilket kommer att framgå i det följande.

När det gäller medeltidsdelarna så talar vi tyvärr inte om ”god kvalitet”. Liksom med det av Wase recenserade Gotländskt Arkiv 2018 (Haimdagar) så håller inte kompetensen måttet vare sig i fakta eller i faktagranskning. Tyvärr så vittnar det om att det tvärtom alltså saknas kompetens på Gotlands museum för att utföra den här typen av publikationer. Man verkar inte ens förstå elementär, objektiv situationsbeskrivning, för ofta drar man iväg med fullständigt obestyrkta och icke underbyggda påståenden, vilket då och då resulterar i rent trams, vilket kommer att visas av nedanstående genomgång.

Det börjar redan i det första nedslaget, om **Almedalen**, där det påstås att flera namn från medeltiden finns bevarade på Kruttornet, ”såsom Lammtornet eller Strandtornet”. Det är ett fullständigt grundlöst påstående, eftersom vi inte har ett enda medeltida namn på tornet bevarat. Den äldsta

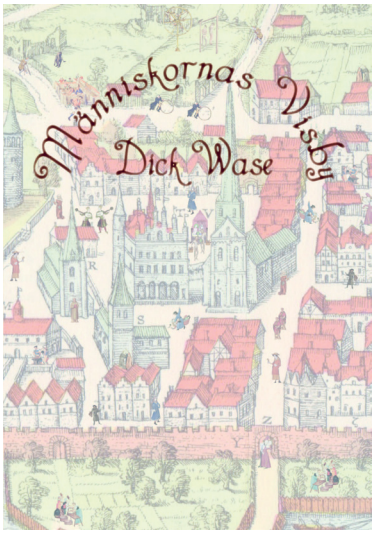

Människornas Visby, den överlägset bästa guiden till Visbys medeltidshistoria.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

Tillbaka till hemsidan

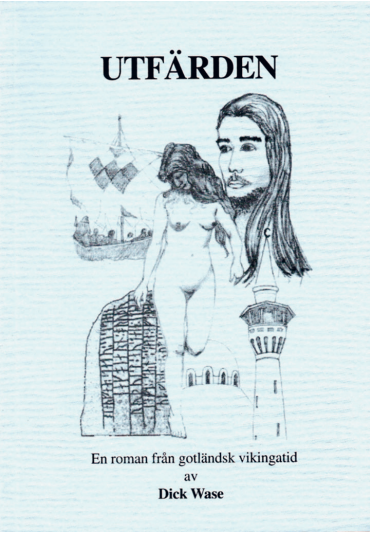

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Utfärden. Roman från gotländsk vikingatid utifrån den s k ”Bogestenen”.

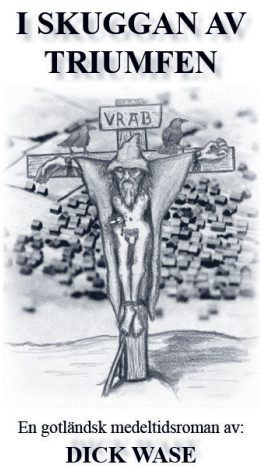

De medeltida Visbykyrkorna. Den bästa ciceronen till Visbys medeltida kyrkor.

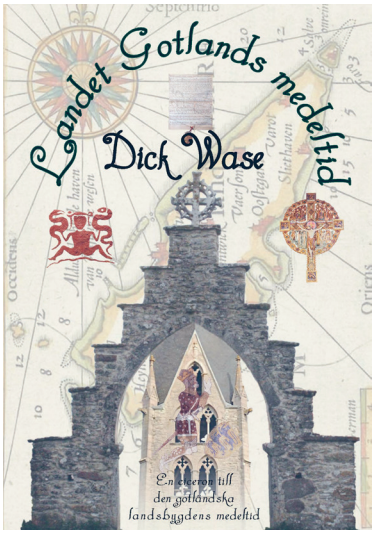

Landet Gotlands medeltid, gotländska landsbygden på denna webbsida i bokform.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

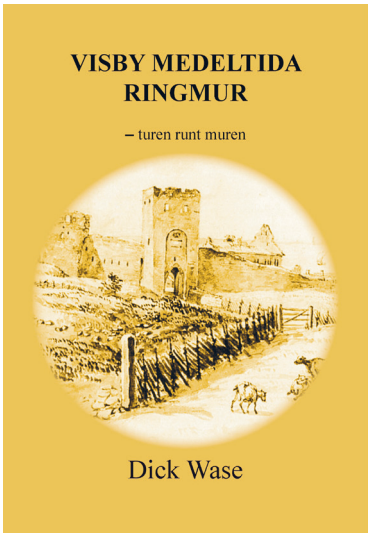

Visby medeltida ringmur – turen runt muren. Den bästa och mest perfekta skriften för din tur runt Visby ringmur.

beteckningen, vilken dock med stor sannolikhet är medeltida, är den på Braun-Hogenbergs kopparstick omkring 1588: ”Långbryggetornet”.

På samma sida 11, påpekar Johansson, nämns dagens Kallbadhus men det förbigås att DBW år 1856 byggde ett mycket större sådant strax syd om fängelset (nuvarande vandrarhem). Hopptorn och sådant användes i hamnen långt fram på 20-talet.

Om det nu endast varit dessa fel, eller något enstaka till, så må det vara hänt, men tyvärr är felaktigheterna alltför många. På nästa sida påstås att **Gamla apoteket** är uppfört i mitten av 1200-talet. En dendrodatering i taket anger dock året 1287, vilket i bästa fall gör att huset kan ha börjat uppföras kanske ca 10-15 år tidigare. Bra är däremot att man frångått talet om ”ett köpmanshus” i betydelsen som den har på 1700-talet. Sällan disponerade någon ett helt packhus, utan hyrde ut bodar i huset till andra köpmän. Inte minst sommarfarare från andra städer.

Angående **Packhusplan** och rådhuset levererar denna skrift fullständigt trams, särskilt mot bakgrund av vad man senare skriver om Stora torget. Okunskapen är så stor att man indirekt talar om ett ”stadens rådhus” före 1317 (jmf Stora torget) fast det var omöjligt för staden att ha ett rådhus. Ända fram till ca 1320, som Wase klargjort i förra numret av Haimdagar (och f ö redan 1998), hade staden två skilda råd – ett gotländskt och ett tyskt – så man kunde inte ha bara ***ett*** ”stadens rådhus”. Dessutom hade man även skilda lagar, så konstruktionen är fullständigt utesluten.
Förutom det borde museet i sina skrifter vara mer försiktigt i att uttrycka tvärsäkra påståenden som inte står på särskilt fast grund. Namnet ”Vinhuset” är känt först 1486, då det inte längre var rådhus. I Visby stadslag kallas rådhuset endast ”Huset”, så att använda namnet ”Vinhuset” om det som rådhus är inte relevant. Möjligen borde ha nämnts att huset skymtar på en dansk teckning 1679. På sid 15 nämns att resterna av Vinhuset togs bort i början av 1800-talet, men det är tveksamt om något då fanns kvar. Redan 1737 rapporterar landshövding Grönhagen att han låtit nedbryta alla delar ovan jord och att endast källaren var kvar. 1746 var också denna obrukbar.

Angående **Liljehornska huset** tyder dendrodateringen på att detsamma är äldre än Gamla apoteket, eftersom året är 1263.

De följande fem lokaliteterna handlar så gott som uteslutande om byggnader som uppmärksammas efter 1500-talet, men när vi kommer till **S:t Per och S:t Hans** så måste invändningar göras. Den förstnämnda kyrkan presenteras här som den äldsta och den äldre stenkyrka, efter vilken de senare omtalade äldre gravarna är orienterade, är ”puts väck”. Den absolut äldsta stenkyrkan på ön, ett ***tidigare*** bygge på platsen för S:t Hans’ kyrka, är alltså helt utelämnad! Med största sannolikhet, om dock i viss mån omtvistat, talar vi här om den äldsta S:t Hanskyrkan, ca 100 år äldre än S:t Per, vilken den senare sannolikt uppfördes efter 1161 som tysk församlingskyrka i staden.

Det här är ett stort problem med Gotlands museum sedan åtminstone Anki Lidéns tid, nämligen oviljan att ta till sig nya forskningsresultat. Det är som om man anser sig stå över allt som utmanar det som förfäktas på museet och istället envisas med att hålla fast vid gamla, förlegade föreställningar – som den att S:t Per skulle vara den äldre av de två kyrkorna. Då kan man utan att blinka ”eliminera” den kyrka som motsäger den föreställningen.

Vi ska här inte hänga upp oss på petitesser, men en nämns här i förbifarten, för att understryka att det finns fler felaktigheter i skriften än dem som listas här. När det gäller **S:t Hansskolan** så var det tre medeltida kvarter det handlade om, inte två.

Tillbaka till hemsidan

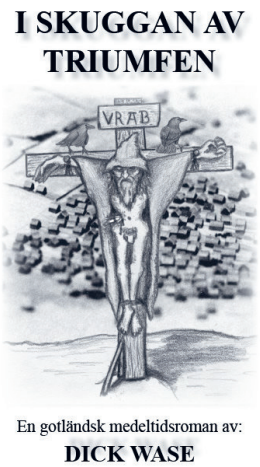

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Tursagrind. Spännande, övernaturlig läsning för ungdomar från ca 10 års ålder och uppåt. Även med motiv från Gotland.

På sid 18 sägs att grundvattnet, eller de många vattendragen i Visbys jordar kommer från ”mellersta Gotland”. Det området avvattnas emellertid, påpekar Johansson, främst av Gothemå. Vattendelaren mot Visby går någonstans i Follingbo- och Hejdebyskogarna. På samma sida nämns de fram till 1930-talet använda tvätt- och sköljrännorna vid Mellangatan. Möjligen borde ha nämnts den debatt som fördes på 1960-talet ifall de skulle vara kvar eller inte.

Rörande **S:ta Katarina** så blir det uppenbart att det är flera personer som, utan att namnges, är ansvariga för texterna. Vid föregående lokalitet, Klosterbrunn, anges franciskanernas anläggning som ett konvent, men under kyrkans namn sägs att det, tillsammans med dominikanerna, var ett ”kloster”. Det riktiga är att det var ett ”konvent”, för de prästvigda bröderna rörde sig – till skillnad från munkarna i ett kloster – utanför anläggningens murar. Dessutom är det inte helt säkert att konventet en tid användes som hospital. 1532 sägs att där ska vara hospital, men inga andra dokument finns som styrker att det var så mer än tillfälligt – och då dessutom Helgeands består så är det högst osannolikt att det varit mera än så. Något som inte minst stöds av borgarnas strävan under Otte Rud att få konventskyrkan återställd. Vad som utelämnas – vilket är viktigt rörande S:t Nicolai, nedan – är att man röjde av bebyggelse för att franciskanerna skulle kunna anlägga sitt konvent och att det placerades söder om kyrkan, vilket alltid var strävan.

Vad skribenten baserar påståendet om ett begynnande centralt torg vid **Stora torget** vore intressant att närmare få veta. Såvitt Wase kan minnas – men här är han inte alldeles säker – så finns äldre bebyggelse under torget och det har diskuterats att det kan vara stadsbranden 1400 som ödelade platsen så att man där kunde röja ett torg. Men här avvaktas det underlag som museet kan presentera för påståendet.

Däremot så är det rent trams att skrivna källor skulle ange att stadens nya rådhus började byggas på Stora torget 1317, särskilt som strävbågen mellan rådhuset och S:ta Karin måste vara tillkommen efter ca 1390. Det finns en uppgift om att ett rådhus börjar byggas 1317, men någon plats i staden anges inte. Eftersom bygget hänger ihop med sammanslagningen av de bägge råden (och lagarna, 1319/1320) till ett gemensamt är det ”Börsen”/”Vinhuset”/”Kalvskinnshuset” vid Packhusplan som där avses. Se Wases text om råden i föregående Haimdagar.

En annan uppgift som väntar på att bli bekräftad är att många hus vid torget skulle ha förfallit till ruiner under medeltidens senare del.

Rörande **Drotten och S:t Lars** så är man här betydligt närmre den faktiska kunskap vi har om de medeltida Visbykyrkorna än vid någon av de övriga. Det anges att kyrkorna kallats ”systerkyrkorna”, vilket dock inte är helt korrekt ur medeltidssynpunkt. De äldsta säkra belägget (tidigt 1600-tal) för epitetet ”systrar” rör inte kyrkorna, utan kyrkogården. Denna, som är gemensam för de bägge är då indelad i den Norra delen, Drottens kyrkogård, den Mellersta, ”systrakyrkogården”, samt den Södra, S:t Lars’ kyrkogård. Ett möjligt äldre belägg är här dock Visbyversionen av den s k ”Taxuslistan” där kyrkorna i ett ***senare*** tillägg anges som nordlig och sydlig syster.

Originalet är troligen från omkring 1235, men eftersom enda källa här är en sen 1500-talsavskrift så är det osäkert när tillägget infördes. Det kan ha skett vid avskriften, då namnet ”systrakyrkogården” kan ha påverkat. Bra är dock att det sägs att det är oklart varför S:t Lars byggdes under bysantinskt-ryskt inflytande och att det är teorier rörande detta som lett till att den sen kallats för en ”rysk” kyrka. Vid dessa kyrkor har författarna glädjande nog förstått nationsdelningen under klinten, med en gotländsk och en tysk kyrka i församlingen, men det har man tyvärr inte när det gäller de bägge andra församlingarna.

Tillbaka till hemsidan

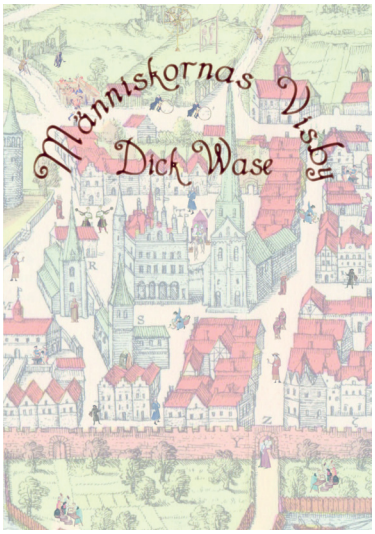

Människornas Visby, den överlägset bästa guiden till Visbys medeltidshistoria.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

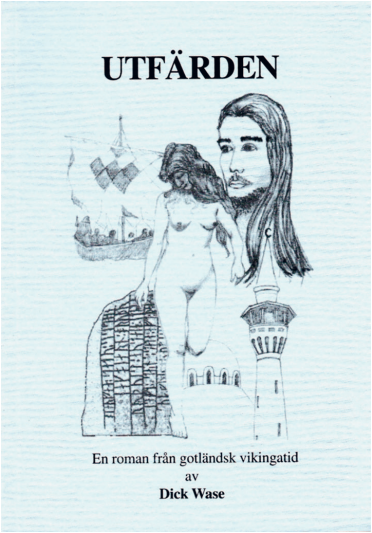

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Utfärden. Roman från gotländsk vikingatid utifrån den s k ”Bogestenen”.

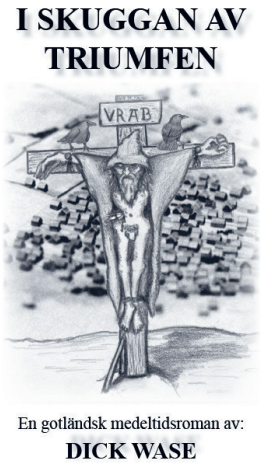

De medeltida Visbykyrkorna. Den bästa ciceronen till Visbys medeltida kyrkor.

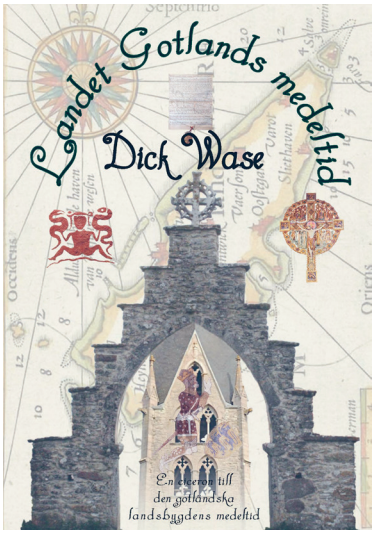

Landet Gotlands medeltid, gotländska landsbygden på denna webbsida i bokform.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

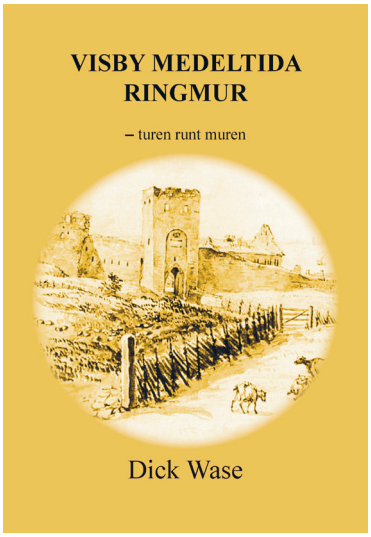

Visby medeltida ringmur – turen runt muren. Den bästa och mest perfekta skriften för din tur runt Visby ringmur.

På sid 48 nämns att Gotlands-Posten hade lokaler i bryggeriets hus på 1890-talet. Så var det fram tills tidningen lades ner 1936. Ett småfel på samma sida är att Wisby Bryggeri fått namn i pluralform -er.

På sid 51 behandlas Katolska kyrkan. Möjligen borde det ha nämnts att den under flera årtionden hade en föregångare i ett medeltidshus på Kilgränd (gatan bakom nuvarande Clarion).

Efter Botaniska trädgården behandlas **S:t Olof** och det sägs att kyrkan troligen byggts i början av 1200-talet ”*för att avlasta den något äldre S:t Clemens*”. Det är en väldigt märklig formulering. Vad menar skribenten med att den skulle ”avlasta” S:t Clemens? Skulle den bli ett kapell under den senare? Eller skulle församlingen delas? Och, om det var det senare, varför inte istället bygga ut S:t Clemens direkt, istället för att bygga en ny kyrka och sedan ändå bygga ut den som hade ”avlastats”? Jag misstänker starkt att skribenten aldrig kommer att kunna leverera rimliga svar på dessa frågor – men svaret är faktiskt väldigt enkelt. Även denna församling var nationsdelad och S:t Olof tillkom som tysk församlingskyrka inemot 1200-talets mitt, som ersättning för den brunna S:t Nicolai (se artikeln om Vårfrukyrkan i föregående Haimdagar).

Nästa kyrka att avhandlas är **S:t Clemens**. Det påstås att kyrkan kan dateras till mitten av 1100-talet, vilket Wase invänder emot - snarare anlades den kort efter den äldsta S:t Hanskyrkan. Här tycks Adolf Björkanders avhandling från 1898 indirekt ha fått styra museets historieskrivning. Det talas om expansionen på 1100-talet, som ett eko av nämnda avhandling, vilken menade att Visby var en sorts kolonial skapelse av tyska handelsintressen. Men vi har faktiskt inga övertygande belägg för en stark expansion på 1100-talet - däremot under 1200-talet, så som framgår av Wase 2019. Någon större tysk – eller annan – inflyttning under 1100-talet finns inte belägg för. Den här typen av tvärsäkra, icke underbyggda påståenden levereras tyvärr alltför ofta i skriften.

Sedan kan man undra hur relevant det är att referera sagan om guldgässen? Särskilt som Hans Turritz Soltwedel aldrig var medvetet inflyttad. Eftersom hans bröder också var invånare i Visby hade nämligen redan deras föräldrar flyttat in. Kan museet verkligen inte bättre än så? Visserligen riktar sig skriften ”bara” till turister, men måste dessa indirekt dumförklaras så att en saga blir viktigare än reella fakta? Positivt är dock att den tidigare, felaktiga föreställningen om ”dansk faktorikyrka” är utelämnad.

En verkligt klen presentation är den av **S:ta Maria domkyrka**. Ni får ursäkta om den i fortsättningen benämns med det namn den hade ända fram till 1800-talet, ”Vårfrukyrkan”, men det har länge varit Wases strävan att få namnen på kyrkorna att harmonisera med medeltiden, då de namngavs.

I skriften framgår inte ens vad Vårfrukyrkan hade för uppgift under större delen av medeltiden. ”*Den byggdes ursprungligen som de tyska köpmännens kyrka*” sägs det, men vad betyder det? Betyder det alla tyska köpmän, de Gotland besökande tyskarna eller de där boende?

Och vad hände senare?

Så påstås det, i strid mot vad Strelow uppger, att ”*kyrkan stod klar i slutet av 1100-talet*” resp att biskop Bengt av Linköping 1225 ”*invigde det nya stora koret*”. Men det är ju rena rama tramset!

Kyrkan invigdes 1225 som en ”andra rangens” församlingskyrka, men det sägs inte ett ord om koret! Men, karaktäristiskt nog för denna skrift får vi inte ens veta att kyrkan övergår från att

Tillbaka till hemsidan

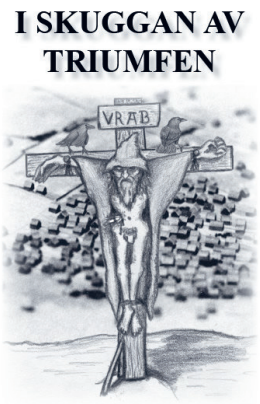

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Tursagrind. Spännande, övernaturlig läsning för ungdomar från ca 10 års ålder och uppåt. Även med motiv från Gotland.

vara en ren faktorikyrka till att bli en interparrochial församlingskyrka, med både en tysk och en gotländsk församling och samtidigt främlingskyrka för gästande tyska köpmän (se Wases artikel om Vårfrukyrkan i föregående Haimdagar).

Sedan måste påståendet att Stora kapellet var den första byggnaden i staden i ”höggotisk stil” ifrågasättas. Vad är det som skiljer de gotiska fönstren i kapellet från t ex dominikanerkyrkans västgavel, dendrodaterad till 1251? Eller de uppenbart stora gotiska fönstren på S:t Hanskyrkan? Men, Wase är ju inte konsthistoriker, så han kan ju ha missuppfattat detta helt. Å andra sidan är skribenten inte heller konsthistoriker, eftersom ju museet nogsamt tycks undvika att anställa såväl sådana som ”reguljära” historiker.

Ett bedrövligt kapitel är texten om **Helgeands**, där avsnittsförfattaren helt går på den felaktiga idén om att kyrkan skulle vara identisk med S:t Jacob. Personen ifråga har inte tagit den minsta hänsyn till att Braun-Hogenbergs kopparstick tydligt visar att de bägge anläggningarna är åtskilda av Smedjegatan, utan går helt på ”S:t Jacobslinjen”. Detta trots att det inte finns några som helst dokument eller indikationer som kan koppla ihop Helgeands med biskop Albert av Riga. Här talar vi om ett uppenbart brott mot den s k ”Ockhams rakkniv”, att inte krångla till saker i onödan, eller lägga till osynliga punkter för att bryta en rak linje. Detta förutom de fakta som talar direkt mot att anläggningarna är identiska, vilka museet negligerar.

Att skriva ”*flera forskare menar numera att Helge And är S:t Jakob*” är synnerligen obalanserat, eftersom åtminstone Hugo Yrwing, Dick Wase, Kersti Markus och Nils Blomkvist hävdar att Helgeands ska kopplas till den danske kungen, vilket stöds av att kapellet i Store Heddinge är byggt på samma sätt som Helgeands. Det är alltså ”flera forskare” som avvisar kopplingen mellan Helgeands och S:t Jacob, vilket skriften ignorerar.

Ett ytterligare obestyrkt påstående är att nunnorna blev kvar vid S:t Jacob till reformationen. S:t Jacob nämns sista gången 1469, så vi vet inte var de befann sig efter det. Särskilt som det finns tydliga indikationer på att de överflyttat till **S:ta Gertrud**.

S:t Nicolai inleds med en fråga som är fullständigt trams: ”*Kanske tillhörde den från början de tyska handelsmän som vid den tiden flyttade från Visby till Reval*.” Varför i herrans namn skulle köpmän som ska flytta från en stad till en annan uppföra en kyrka i staden de skulle flytta ifrån? Hela tanken är så fullständigt uppåt väggarna att man tar sig för pannan! Ska man ens i en skrift för ”turister” spekulera i något sådant utan att ha funnit ett verkligt motsvarande fall? Detta förutom att det är tveksamt om det enbart var tyska köpmän som överflyttade till Reval. Som med så mycket annat så förbigås istället att S:t Nicolai sannolikt byggdes som tysk församlingskyrka, vilken ersattes av Vårfrukyrkan då den förstnämnda brann.

Ett annat märkligt påstående är att konventet lades norr om kyrkan för att det redan fanns bebyggelse söder om densamma. Eftersom sedan franciskanernas konvent byggdes på redan bebyggd mark så håller inte denna förklaring. Anledningen till att man inte kunde riva byggnader söder om S:t Nicolai är därför rimligen att denna bebyggelse var av speciell art, nämligen kyrklig. Söder om den blivande dominikanerkyrkan låg med största sannolikhet S:t Jacob och svärdsriddarnas gård, d v s norr om Smedjegatan, vilket ju även är vad Braun- Hogenbergs kopparstick utvisar.

Nattmanstomten påstås vara den plats där rackaren/bödeln hade sin stuga. Det stämmer från någon gång under 1700-talet och framåt, men i slutet av 1600-talet benämns Östra tullgränd ”ga-

Tillbaka till hemsidan

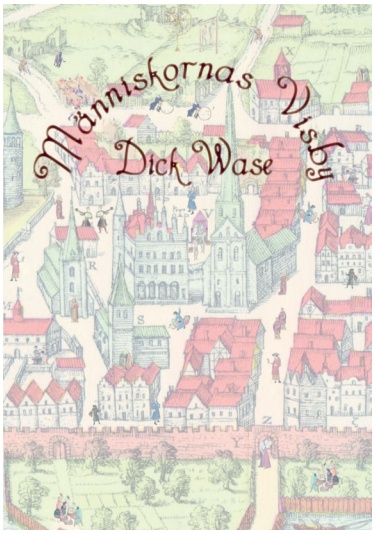

Människornas Visby, den överlägset bästa guiden till Visbys medeltidshistoria.

Prenumerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

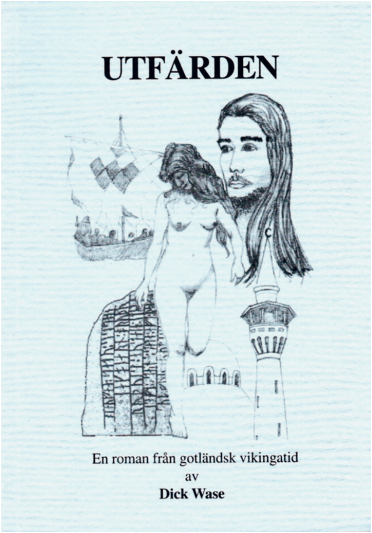

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Utfärden. Roman från gotländsk vikingatid utifrån den s k ”Bogestenen”.

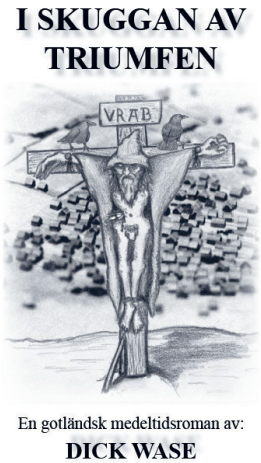

De medeltida Visbykyrkorna. Den bästa ciceronen till Visbys medeltida kyrkor.

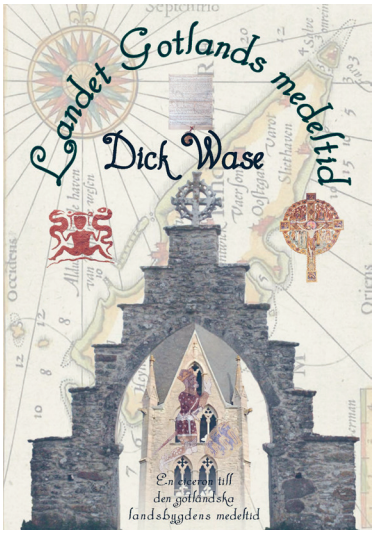

Landet Gotlands medeltid, gotländska landsbygden på denna webbsida i bokform.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

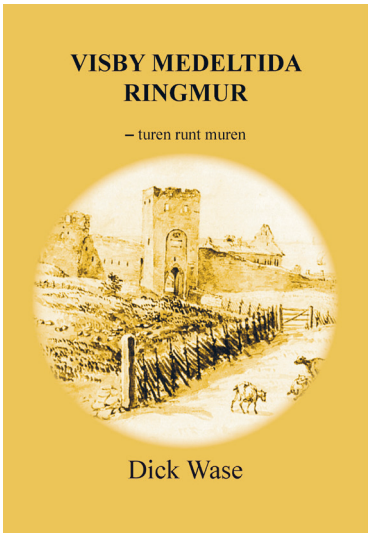

Visby medeltida ringmur – turen runt muren. Den bästa och mest perfekta skriften för din tur runt Visby ringmur.

tan vid bödelsstugan”. Det kan tyda på att bödeln tidigare huserat nära Österport, men möjligen även att gatan sträckt sig tämligen rakt från Öster- till Norderport. Även om det verkar märkligt att förlägga namnet till Österport istället för Norderport, om bödeln bott nära det senare tornet. I förbifarten kan nämnas, att Braun-Hogenbergs kopparstick antyder att **Vårdklockan** låg på samma plats även före 1598, då den anges ligga vid Jörgen Wolters hus.

På sid 84 sägs Visborgs slott har byggts 1411-1437, men på sid 131 att bygget påbörjades av Tyska Orden ”*under sent 1300-tal*”. Detta dumförklarar då även indirekt de samtida franciskanerna, vilka under **Visborgs slott** anger att slottet uppfördes av Erik av Pommern mellan 1411 och 1437, förutom att det ju faktiskt var kung Eriks förvaltare Trud Hase som ansvarade för det mesta av bygget.

Liksom andra gjort tidigare så tas hypotetiska framställningar av forskare 600 år efter de inträffade handlingarna som mera trovärdiga än samtida ögonvittnen i form av franciskaner, vilka uppger att det var just Erik av Pommern som började bygget. Sedan bortser museet naturligtvis också från andra hypoteser kring Tyska Ordens bygge av ”das husz”. Denna Orden hade emellertid redan 1408 för en stor summa pengar överlåtit Gotland åt drottning Margareta. Betalningen avsåg nämnda, ”hus” som Orden påbörjat.

Johansson ansluter sig till att ”huset” har satts upp för att bevaka vad som nu var det enda goda inloppet till Visby hamn, nämligen söderifrån; en militär tanke som redan Vitalianerna tänkte eftersom hertig Erik besatt Segeltornet och Smal Henrik, vilka torn han dock återlämnade till staden på sin dödsbädd 1397. D v s att ”huset” var början till Visborg slott. En annan teori pekar ut tornet Cames i ringmurens nordöstra hörn, medan Wase istället menar att det är det senare rådhuset vid Stora torget som avses. Som en kuriositet kan nämnas att Dick Harrison, i sin i detta nummer recenserade deckare ”Herrens år 1398”, ansluter sig till Wases åsikt.

På sid 84 sägs också att danskarna inför utsikten att 1679 åter förlora Gotland till Sverige ”sprängde slottet i luften”. Det låter mer dramatiskt än det var: Sprängningsarbetet höll på i tre månader under sommaren och början av hösten 1679, och som slutpoäng fick de danska soldaterna sedan campa under bar himmel då de inte längre hade något ”hus” att bo i.

På sid 93 är texten något oklar. Där nämns Tändsticks- och Maltfabriken resp Bröderna Grahams verkstad. Tändsticksfabriken hamnade 1882 i en dyrbar konkurs, medan Grahams flyttade sin verksamhet till fastlandet (och bl a gjorde hissar, men 1981 fusionerade med ASEA).

När vi kommer in på **Visby ringmur** dyker åter den 1800-tals- föreställning som Adolf Björkander lanserade upp, att det var först med tyskarna som Visby blev en centralort på Gotland. Förutom att det finns flera indikationer på att staden utvecklades tidigare så efterlyser vi verkligen vilket underlag museet har för att påstå att Visby blir en centralort från mitten av 1100-talet – förutom tankekonstruktioner vill säga.

På sid 100 nämns de främsta portarna i Visby Ringmur. Det som kallas Lantporten är idag känt som Skansport, och passerade in alldeles utanför Visborgs slott. Nämnas kan att detta till en början bör ha varit en av de viktigaste portarna – härifrån gick en troligen ganska bekväm backe ned till S:t Hansgatan, det forna Viet och Mellangatan, och därmed även S:t Hansgatans förlängning ut mot nuvarande Pallissader och Lasarettsområde. Vilken väg även knöt samman Vibbleområdet med backen ovanför Kopparsvik och därpå Snäckgärdet plus andra äldre hamnlänningar som kan ha haft viss vikt innan Visby hamn blev den främsta. Denna gata kan ha varit en av stadens

Tillbaka till hemsidan

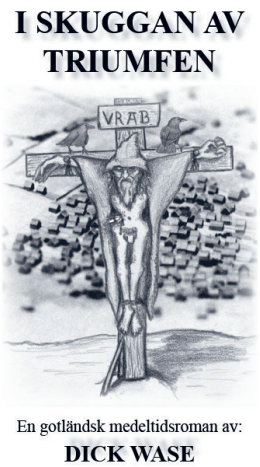

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Tursagrind. Spännande, övernaturlig läsning för ungdomar från ca 10 års ålder och uppåt. Även med motiv från Gotland.

allra äldsta. En annan mycket gammal gata är sträckningen mellan Norderport och husen nära Kruttornet.

På sid 103 nämns att man ”anlade” tredubbla vallgravar runt ringmuren. Javisst – man måste ju bryta sten och passade då på att bryta den på ett sådant sätt att man samtidigt fick dessa vallgravar.

Påståendet om att stadsmuren börjar byggas i mitten av 1200-talet, i form av sjömuren, kan ifrågasättas eftersom det finns en dendrodatering med sannolik vankant av (sekundärt?) trä i densamma med året 1202. Det finns därför all anledning att koppla ihop det äldsta murbygget med det s k ”Ryssbråket” 1188-1191. Att muren delvis skulle ha byggts som tullmur är emellertid högst spekulativt, men bra är att man har släppt förställningen om att ”den byggdes mot bönderna.”

Mindre bra är att man påstår att muren stod klar 1288 och att portarna i landmuren efter inbördeskriget förstärktes med porttorn. Muren stod färdig senast 1284/1285, då Söderport började uppföras och sedan var såväl detta som Öster- och Norderport färdiga i tid för inbördeskriget.

När det gäller det **medeltida gatunätet** saknas att vissa delar av gatunätet torde vara förmedeltida. Bra är däremot att det sägs att det handlar om teorier om avloppsledningarna. Den formuleringen borde ha använts betydligt oftare istället för de icke underbyggda, tvärsäkra påståenden som alltför ofta görs.

Lite generande är det att bilden på sid 111 inte alls föreställer Rackarbacken, som påstås, utan tornet Långa Lisa.

Riktigt, riktigt illa blir det när det under **brott och straff** påstås att det rådde en tysk stadslag i Visby. I staden hade man två skilda lagar fram till råds- och lagsammanslagningen 1319/1320, där den gotländska lagen var rådande i gemensamma angelägenheter. I den nya, gemensamma lagen plockade man från bägge lagarna, så att påstå att det var en tysk lag som rådde är rent trams! Dessutom infördes den inte omkring 1340, utan 1319/1320 (se artikeln om rådet i förra Haimdagar) och existerade i två versioner, en gotländsk och en tysk.

Angående avrättningen av Herman Swerting och Hans Moppe så skedde den avgjort på Rolandstorget, men det är förståeligt att man på museet inte har insikt om detta eftersom man alltså inte är öppna för att ta till sig ny forskning, nya rön och nya fakta om rådet.

Mindre viktigt, om dock noterbart, är att Werner Glodervelt knappast avrättades för förräderi, eftersom han sedan gravlades vid Vårfrukyrkan (förrädare var utstötta ur församlingen). Avrättningen skedde samma dag som mecklenburgarna avseglade från ön, så det förefaller mer troligt att det var dessa som avrättade honom (se Wase 2019, uppslagsord Glodervelt).

På sid 109 o 123 nämns att man hade vissa odlingar/ kryddträdgårdar innanför murarna och att även boskap där kunde gå och beta (innan man på 1900-talet ”*istället använde betesmarken utanför ringmuren*”. Mer exakta besked om dessa i regel rätt små täppor etc finns i Hospitalets markhyreregister 1611 till 1628. Betydligt större odlingar och beteshagar fanns dock sedan länge utanför murarna, enkelt uttryckt från trakten av S:t Göran och Broväg till nuvarande Follingboväg och Gråbo etc. Dokumentation om detta återges i Haimdagar nr 3-4 resp 5-6 2011. Vissa uppgifter finns även i bokföringen från Visborgs slott, där olika kvinnor avlönades för

Tillbaka till hemsidan

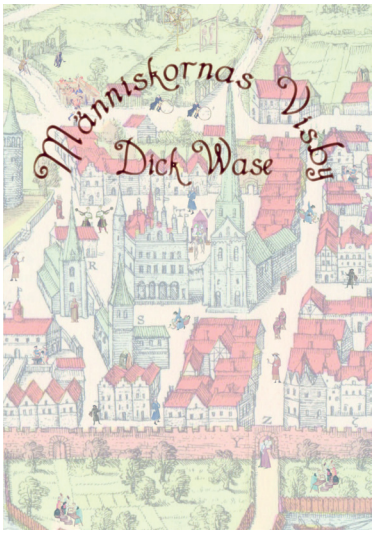

Människornas Visby, den överlägset bästa guiden till Visbys medeltidshistoria.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

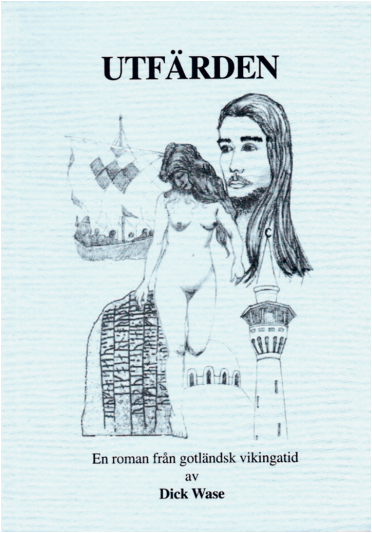

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Utfärden. Roman från gotländsk vikingatid utifrån den s k ”Bogestenen”.

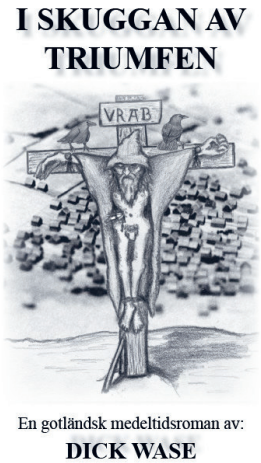

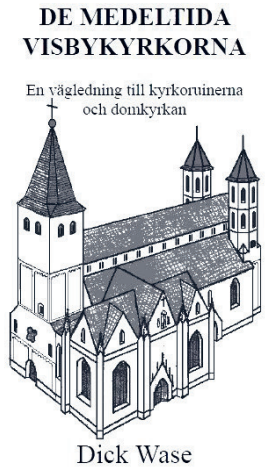

De medeltida Visbykyrkorna. Den bästa ciceronen till Visbys medeltida kyrkor.

att sköta såna odlingar inom och utom slottet. Utom detta hade rader av borgare stora arealer i socknarna utomkring Visby. Om äldre tid än 1611 kan man i regel bara gissa. Från medeltiden nämns inga kryddträdgårdar i det magra material som existerar. Men, nog är 1800-tals bilder på betande kor innanför muren främst ett slags förfallspittoreskeri - rent praktiskt fanns det bara utanför muren bete så att det räckte. Det hade varit mer relevant om boken bara hänvisat till stadens ”gröna miljö” i form av åkrar, betningar och kålgårdar men där bara de senare fanns både inom och utom murarna.

På sid 112 nämns ett par under 1800-talet upptagna nya brunnar, men man förbigår den (inhägnade) brunn som togs upp utanför den samtidigt nyskapade Brunnsporten (Norra delen av Östergravar).

I avsnittet **Visbys historia** ges kanske onödigt mycket utrymme åt den ”välmående gård” som existerat under järnålder och vikingatid. Den tillhörde kringområdet runt staden och kan knappast användas för att ge en bild av Visby.

Tveksamt är också att den äldsta bebyggelsen i hamnen skulle vara ”vikingatida” bodar och småhus. Den äldsta 14C-dateringen i området är år 692±107, d v s förvikingatida. Här återkommer också den Björkanderska modellen att det är under 1100-talet som staden utvecklas till ett internationellt handelscentrum och att Stora torget skulle vara centrum för olika typer av hantverk. Vi skulle vara mycket tacksamma om vi kunde bli upplysta om vilket underlag detta senare påstående vilar på. Visserligen arrenderade Peter Kuser 1476 ett ”rum” vid (Stora) torget intill Jons Goltsmit, för 1/2 mark silver (Se Wase 2019 uppslagsord ”Kuse(r)”) men ingen av dem framstår som hantverkare.

Intressant är att texten helt undviker de stridigheter som utspelas mellan gotlänningar och tyska köpmän samtidigt som Kruttornet och dess pendang vid södra hamninloppet uppförs. Särskilt som dessa stridigheter ledde till en stor seger för de förstnämnda, vilket lade grunden för visbygotlänningarnas senare oomstridda position inom den framväxande hansan och Hanseförbundet.

Felaktigt är att Hansan under 1200-talet skulle ha varit ett handelsförbund. Detta bildas formellt först i mitten av 1300-talet. Korrekt vore att använda termen ”den framväxande hansan”. Helt utan grund är också att ”öns” köpmän hade stora ekonomiska fördelar av någon ”delaktighet” i ”hansan”. Det finns inte ett enda dokument eller inskrift som kan styrka någon ”farmannahandel” av dessa ”öns” köpmän under 1200-talet. Det är konstruktioner som obstruerar mot verkliga fakta, nämligen att öns fjärrhandel låg i händerna på visbyborna, åtminstone från omkring år 1200 och framåt och säkert även en tid före denna tidpunkt (se t ex Wase 1998 och 2020 s 131ff). Det uppstår alltså ingen ny situation visavi bönder och tyska hanseater.

Det som utlöser inbördeskriget har sannolikt helt andra orsaker (att stadsborna som öns sändebud i strid mot böndernas vilja godkänner en skattehöjning 1285). Det är tydligt att en del gotlandspatrioter har svårt att släppa idén om ”farmansbönderna” (lika svårt som vissa västgötapatrioter har att inse att Uppsala inte låg i Västergötland), men om ett museum släpper en skrift om Visbys historia ska inte (felaktiga) tvärsäkra påståenden helt utan grund göras.

Ett direkt sakfel är påståendet att 1800 låg döda på slagfältet efter slaget 27 juli 1361. Siffran kommer från de samtida visbyfranciskanerna, men de uppger att det var 1800 bönder/ lands-

Tillbaka till hemsidan

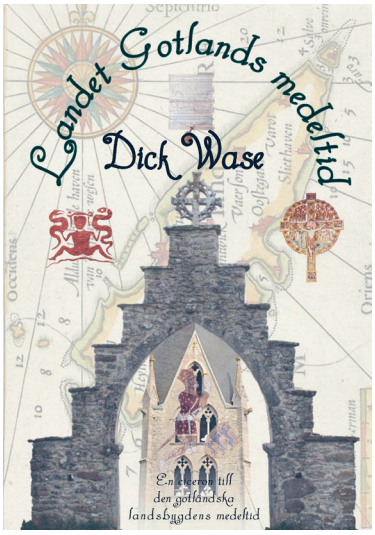

Landet Gotlands medeltid, gotländska landsbygden på denna webbsida i bokform.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

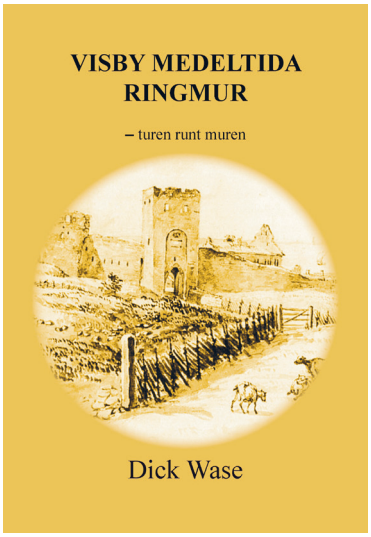

Visby medeltida ringmur – turen runt muren. Den bästa och mest perfekta skriften för din tur runt Visby ringmur.

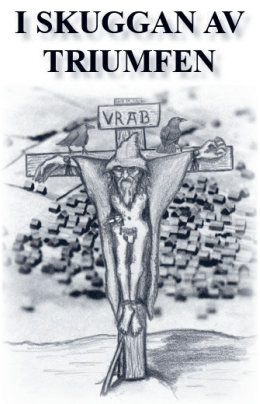

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Tursagrind. Spännande, övernaturlig läsning för ungdomar från ca 10 års ålder och uppåt. Även med motiv från Gotland.

bygdsbor som stupade. Det totala antalet, med stupade danska knektar, var alltså högre, eftersom danskar, enligt nämnda franciskaner, inte ingår i samma siffra.

Under **kapare på Östersjön** återkommer denna nutida hypotes, att tyska orden skulle ha påbörjat bygget av Visborgs slott och att Erik av Pommern skulle ha övertagit detsamma. Att skatten p g a slottsbygget skulle ha chockhöjts för Visbys invånare är ett påstående gripet ur luften. Kanske höjdes borgarnas skatt, eftersom landsbygden 1412 fick en gigantisk skattehöjning, men det vet vi inte säkert. Det är fullt möjligt att Erik av Pommern gick mildare fram med visbyborna, eftersom det är först i och med kriget mot hanseaterna 1426 som Visbys verkliga och slutgiltiga nedgång börjar.

På sid 131 nämns de starkt ökade skatteuttag som gjordes av Erik av Pommern. Säkert rätt att detta i hög grad skulle bekosta slottsbygget etc, men bokens författare missar att dessa ökade skatter tog ut på hela ön. Saken har utförligt skildrats av Tryggve Siltberg (i Haimdagar nr 4 år 2005).

Ett direkt felaktigt påstående görs också under **fortsatta konflikter** då Sören Norrby sägs ha blivit länsherre på Visborgs slott på 1520-talet. Det blev han redan 1517 och var så fram till dess han tvingades uppge slottet 1525.

Ett mer genant småfel är på sid 144, att Almedalsveckorna sägs äga rum på ”försommaren”. Att kalla något som sker två veckor efter midsommar för försommar är ju ett snyggt magplask och det blir inte bättre av att man på sid 145 vidhåller myten om att Olof Palme höll sitt första Almedalstal från ett lastbilsflak 1968. – År 1968 stod han tillsammans med Krister Wickman på en vit estradvagn med välvt tak, vilken annars t ex användes för orkestrar i Barnensdagstågen. Foton av Hans Hemlin bevisar detta fullt ut. År 1970 stod han på en lastbilssläpvagn med presenningstak och -väggar. – Den berömda lastbilen var en mindre sådan, men redan 1956, då han hade en fastspikad kateder som talarstol. – Berättelserna om allt detta har på något vis rörts samman.

Slutomdöme

Som framgår av ovanstående text är presentatören i ”Gutabygd” fel ute när denna säger att bakom ”Upptäck Visby” står namnkunniga skribenter knutna till Gotlands Museum, ”*vilket garanterar god kvalitet*”. Åtminstone vad gäller medeltiden så är det istället tvärtom. Texten vittnar om att det på museet saknas kompetens och kunskap för att ens skriva om Visbys medeltid. Den vittnar också om dettas totala ovilja att ta till sig nya rön och ny forskning för att istället i en grundlös självgodhet tro att de sitter på en ”evig” kunskap som inte kan ifrågasättas.

Att museet ger ut en skrift av detta slag kan man misstänka ligger i att museiledningen helt enkelt inte inser hur begränsad deras egen och museipersonalens kunskap och kompetens är när det gäller Visbys medeltid. Det är respektlöst att ge ut en skrift som intresserade amatörer ska betala förhållandevis dyra pengar för, vilken uppvisar så många felaktigheter och brister och som inte granskats av en kompetent granskare. Ett liknande mönster såg vi i Gotländskt Arkiv 2018, där faktagranskningen var undermålig och flera av skribenterna inte hade tillräckliga kunskaper för allt det de skrev om. Skillnaden då var dock att varje skribent kunde urskiljas, vilket visade att några höll sig inom sitt kompetensområde, medan andra hade brister eller övertro på sin egen kompetens.

Säkert gäller detta även ”Upptäck Visby”, men de sansade författarna drunknar nu i de inkom-

Tillbaka till hemsidan

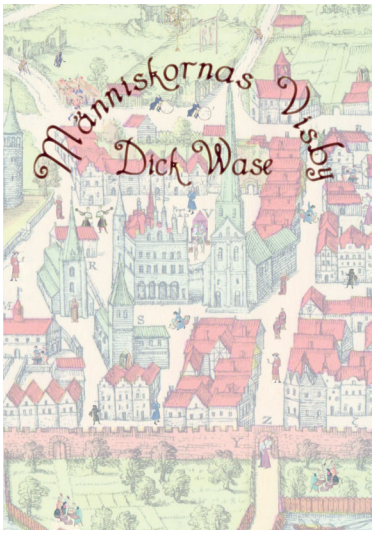

Människornas Visby, den överlägset bästa guiden till Visbys medeltidshistoria.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

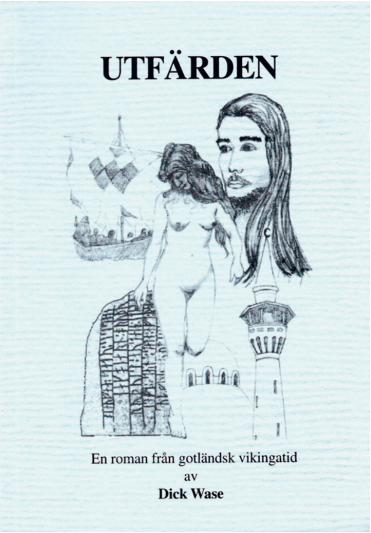

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Utfärden. Roman från gotländsk vikingatid utifrån den s k ”Bogestenen”.

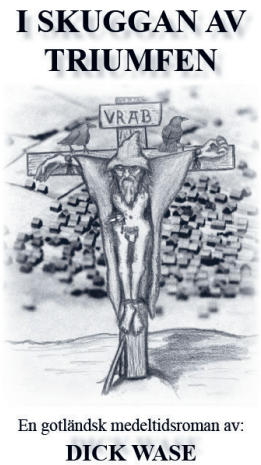

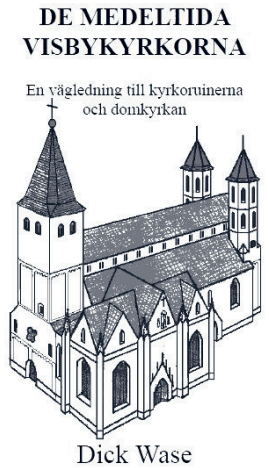

De medeltida Visbykyrkorna. Den bästa ciceronen till Visbys medeltida kyrkor.

petenta texterna av andra. Därför efterlyses, att museet begåvas med en ledning präglad av lyhördhet och öppet sinne, vars strävan i första hand ska vara att föra Visbys och Gotlands historia framåt, som är öppen för kritik och debatt, respekterar avvikande åsikter, tar till sig nya forskningsrön och inser att de inte är ofelbara! Något som ovan uppräknade brister tydligt visar tycks vara helt främmande för museet idag! Dessutom ska inte den intresserade amatör som betalar 179 kronor för att få information om Visby behöva få sig till livs ett antal sakfel och felaktiga påståenden. Den förtjänar mer respekt än så.

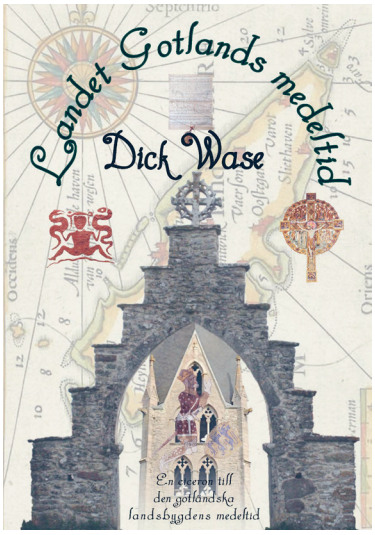

Landet Gotlands medeltid, gotländska landsbygden på denna webbsida i bokform.

Prenummerera på den i särklass bästa och mest vetenskapliga gotländska historiska tidskriften. *HAIMDAGAR*.
info@haimdagar.se

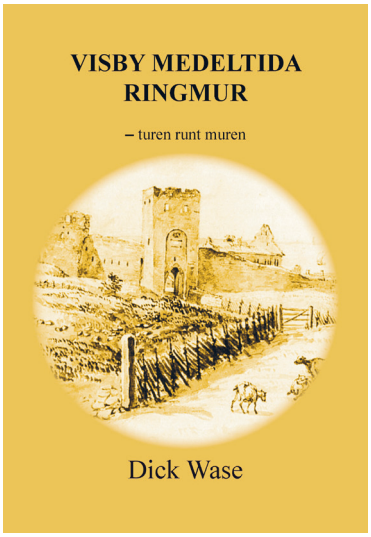

Visby medeltida ringmur – turen runt muren. Den bästa och mest perfekta skriften för din tur runt Visby ringmur.

Tillbaka till hemsidan

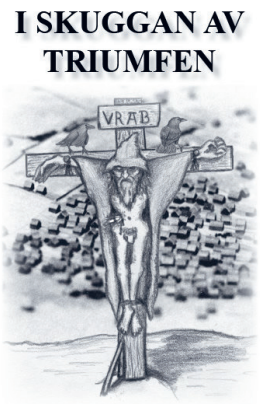

I skuggan av Triumfen. Den i särklass bästa roman om gotländsk medeltid som har skrivits. Även den mest autentiska medeltidsromanen som skrivits i landet.

Tursagrind. Spännande, övernaturlig läsning för ungdomar från ca 10 års ålder och uppåt. Även med motiv från Gotland.